

YAZAR GÖZÜYLE DANIŞMANLIK

Deniz ERBAŞ

Uluslar arası gelişmenin temelinde bilimsellik ve yayıncılık yatmaktadır. Yayınlar ile alıcıya fikir ve veriler ulaştırılmaktadır(1). Yayınlarda hakemlik sistemi 17. yüzyıl ortalarında Harry Oldenburg ile başlamış ve 20. yüzyılda genel uygulamaya geçilmiştir(2). Değerlendirme sistemi (Peer review) temel olarak bilimsel araştırmanın kalite kontrolü fonksiyonudur.

Dikkatli bir hakem değerli geri bildirimlerini yazarlara sunarak yazının okunabilirlik ve anlaşılabilirliğini sağlar(3). Bu nedenle danışmanların seçiminde gerekli özen gösterilmeli böylelikle editörün yazı hakkında karar verebilmesi kolaylaşmış olmalıdır. Hedef kitlenin beklentileri ve editörün karar verme aşamasında kolaylaştırıcılık danışmanın önemli bir görevi olmaktadır(4). Ancak hakem sahtekârlığı tespit edemez. Bu nedenle hakemlik sistemi aslında yazarların dürüstlüğüne dayanır. Çünkü hakem laboratuvarında ne olduğunu bilemez. Sistem yazar(lar)ın doğruluğu oranında makalenin gerçekliğini garanti eder. Yazar yayının içeriğinde genel sorumluluğu olan ve yayının içeriği hakkında cevap verebilecek düzeyde görev almış kişidir. Yazarlık kavram ve düzenleme, data elde edilmesi, analizi ve açıklanması, yazının hazırlanması yada revize edilmesi, yayına gönderim öncesi kabul edilebilirlik gibi konularda katkıda bulunandır(3).

Yaklaşık her gün 1000 yeni yazı literatüre girmektedir. Dergi yayınının kalitesi okuyucu ile yazar arasındaki ortak sorumluluktur. Başarılı bir dergi olmanın en önemli yolu ehil, yetenekli, başarılı ve güvenilir hakem havuzunun bulunmasıdır. Özellikle interdisipliner alanlarda bu daha da gereklidir. Aslında bilinen klasik yöntem dışında hakem/editör/yazar arasındaki olması gereken ilişkiyi açıklayan, anlatan bir eğitim yoktur. Yetenekli, nitelikli, güvenilir hakem yetiştirilmesinde profesyonel ve akademik kurumların eğitimleri önemli katkı sağlayacaktır (1). Örneğin eğitim almış hakemlerin almamışlardan daha fazla sayıda makaleyi kabul ettikleri gözlenmiştir(5). Hakemlik yorucu, hassas ve zor bir görevdir. Hakemin güvenilir bir inceleme yapması yanında, önerilerini zamanında göndermesi de önemlidir (1). Hakemlikte çıkar çatışmasının bulunmaması da önemli bir nokta olup bu konuda editörlere görev düşmektedir. Hakeme yeni bir hakemlik önerisi yapıldığında çıkar çatışması, ilgi alanında olmayış v.b. durumlar söz konusu ise önerilecek bir başka hakem fayda sağlayacaktır(1). Hakemlikte çıkar çatışması 1- Sonuçlarından finansal bir ilgisinin bulunması 2- Yazar hakkında bilgi ve yakınlığının bulunması 3-Örtüşen araştırma programlarının bulunması olarak tanımlanabilir (6). Hakemlikte altın kural "Sana yapılmasını istediklerini sen başkasına yap" şeklindedir. Hakem araştırmacı için o çalışmayı reddetmenin ne kadar acı vereceğini dikkate almalı ve yönlendirici olmalıdır. Çalışmanın kötülüğü editöre yazılabilir ancak yazara nazik olunmalıdır(7). Hakemlikte zamana bağlı gerileme de söz konusu olmaktadır. Çok az sayıda hakem kendini geliştirebilmektedir(5). Akademik kariyer yükseldikçe değerlendirme kalitesi düşüş göstermektedir(8).

Prof. Dr. Deniz ERBAŞ - Türk Tıp Dizi Komite Üyesi
Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Fiziyojji Anabilim Dalı - ANKARA
derbas@gazi.edu.tr

Hakem gerekmedikçe kendisine gelen yazı ya da projeyi başkası ile paylaşmamalıdır. Başka bir danışmana başvurma ihtiyacı duyarsa bunu editöre bildirmelidir(2,9). Reddedtiği makalenin yazarı bunun doğru olmadığını ispat ediyorsa olgunlukla kabul edebilmelidir(10). Danışman incelediği çalışmanın güçlü ve zayıf yanlarını belirtmeli, etik konularda yönlendirmeli, yazıyı geliştirici öneriler sunmalıdır(4). Hakemlikte uygun olmayan davranışlar:

- 1- Kasıtlı olarak gerçekleri saptırma
- 2- İşlemi geciktirme. Kişisel amaçlı bilgileri kullanma
- 3- Haksız ve insafsız eleştirme
- 4- Makalenin gizliliğini ihlal etme
- 5- Hakemin kendi çalışmasını destekleyen önerilerde bulunmak
- 6- Bilgileri kendine mal etme
- 7- Yazar ile çıkar çatışmasını belirtmemektir (1).

Yazarın zayıf olduğu noktalarda hakem ona yardımcı olmalıdır. Hakemlikte cinsiyet te öne çıkmamalıdır. Bazı kadın hakemlerin kadın yazarları kayırması söz konusu olmaktadır. Hakemin yazarı bilmiyor olması daha nitelikli bir hakemlik yapmasını sağlamaktadır(2). Belli konuya, kişiye yada kuruma kıskançlık, öç alma duygusu, önyargı yanlı tutumlara neden olabilmektedir. Yanlılık olabilecek durumları belirlemek editör sorumluluğudur(3)

Zayıf hakemlik derginin kalitesinin azalmasına neden olur (1). Hakem kendine gerekli bir bilgiyi öğrenmek üzere yazara soru yönelmemelidir. Yine kendi öğrencilerinin, çalışma arkadaşlarının kariyerini arttırmak için kullanmamalıdır. Hakemin çalışma ile ilgili çıkar çatışması (akademik rekabet, inanç v.b) yanlılığa neden olabilecek, haksız değerlendirmeye neden olabilecek ilişkileri bulunmamalıdır. Hakemlik görevini zamanında yetiştiremeyecek olan hakem bu daveti reddetmelidir. Zamanında yetiştirilemeyecek hakemlik görevinde editörden ek uzatma süresi istenmelidir(11).

"cold fusion" la ilgili Fleischmann ve Pons'un "Journal of Electroanalytical Chemistry" dergisindeki yayınları sadece editor tarafından hakemliği yapılmış ve başka hakemlere gönderilmeksizin 4 haftada yayınlanmıştır. Ancak bu durum daha sonra peer review protokolü uygulanmadığında sonuçlarının hatalara neden olabileceğini göstermiştir (3).

Radyoimmunoassay ile ilgili yayın ilk başta *Science* ve *Journal of Clinical Investigation* dergilerine gönderilmiş fakat bu yayın reddedilmiştir. *Journal of Clinical Investigation* editörü yazarla uzun görüşmelerinden sonra bunu yayınlamayı kabul etmiştir. Oysaki Dr. Rosalyn S. Yalow, 1977 Nobel ödülünü almıştır. Karar vermedeki editör sorumluluğunun önemini editör ile yazışmalarında vurgulamıştır. Yalow editör sorumluluğunun yazar haklılığının savunulması ve mektuplarının dikkate alınması ile peer review raporlarını esas almanın arasındaki dengede yattığını belirtmiştir.

Sınırlı sayıdaki alt disiplinlerde genelde birbirlerinin yazı ya da projelerinin hakemlikleri söz konusu olabilmektedir. Bu gibi durumlarda danışmanlar, proje önerisi konunun ya da makaledeki verilerin alınması ya da gönderilen yazının bekletilerek kendisinin, bulgularının ya da destek başvurusunun özgün bir konuda öne çıkmasını sağlayabilmektedirler(3).

Yukarıdaki bilgilerden şu sonuçlara varmak mümkündür. Danışmanlarda olması gereken özellikler yazarların onlardan beklentilerini de yansıtmaktadır. Editörlere, danışmanların seçiminden yazarın haklılığının savunulması da dâhil olmak üzere pek çok görev düşmektedir.

KAYNAKLAR

1. Grainger DW., *Peer review as professional responsibility: A quality control system only as good as the participants* (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0142961207005352>) (erişim 01 Aralık 2012)
2. http://ccnmtl.columbia.edu/projects/rcr/rcr_authorship/foundation/index.html (erişim 01 Aralık 2012)
3. Wilson JR: *Responsible authorship and peer review Science and Engineering Ethics* (2002) 8, 155-174 (<http://www.ise.ncsu.edu/jwilson/files/wilson02see.pdf>) (erişim 01 Aralık 2012)
4. Kutsal YG., Karahan S., *Bilimsel makale danışmanlarından beklentiler. içinde: Yılmaz O.(ed) Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık- 2009. Openajans. Ankara. 2009. s141-149.*
5. Berquist TH., *Peer Review and Biomedical Publications: We All Have the Same Issues. American journal of Roentgenology.*193(5)1199-1200,2009. <http://www.ajronline.org/content/193/5/1199.full> (erişim 01 Aralık 2012)
<http://www.grad.wisc.edu/research/policyrpr/rcr/publications.html> (erişim 01 Aralık 2012)
6. Cummings P., Rivara, FP., *Reviewing Manuscripts for Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine. Arch Pediatr Adolesc Med.* 2002;156(1):11-13. (<http://archpedi.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=191358>) (erişim 01 Aralık 2012)
7. Rivara PF, Cummings P, Ringold S, Bergman AB, Joffe A, Christakis DA., *A Comparison of Reviewers Selected by Editors and Reviewers Suggested by Authors. The Journal of Pediatrics.* 151(2), 202-205, 2007 (<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022347607001254>) (erişim 01 Aralık 2012)
8. Güngör Ç. *Danışmanlık süreci. içinde: Yılmaz O (ed) Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık - 2006. Openajans. Ankara. 2006. s59-65*
9. Uzbay T: *Danışmanın sorumluluğu. içinde: Yılmaz O (ed) Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık - 2004. TÜBİTAK matbaası. Ankara. 2004. s63-67* <http://www.ncfr.org/jmf/jmf-reviewers/responsibilities-and-rights-peer-reviewers> (erişim 01 Aralık 2012)

